

Vaskuti András
(bíró, FB)

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása: reformelképzelések

Az ENSZ közgyűlése 1989. november 20-án fogadta el a gyermek jogairól szóló egyezményt, ami hazánkban az 1991. évi LXIV. törvénnyel került kihirdetésre, és vált a hazai joganyag részévé. Az egyezmény vonatkozásában (1. Cikk) gyermek az a személy, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban elérte. A gyermek a magyar büntető igazságszolgáltatásban alkalmazott terminológia szerint megfelel a kiskorú fogalmának, így ide értendő természetesen a fiatalkorú (terhelt), aki az anyagi (és néhány kivételtől eltekintve az eljárási) jogi szabályok szerint akkor is fiatalkorúnak tekintendő, ha a határozat hozatalakor már betölti a tizennyolcadik életévét.

2009 őszén – az akkori Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium – konferenciát szervezett az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény huszadik évfordulója alkalmából. Ez kínálta az alkalmat annak végiggondolására, hogy a hatályos magyar szabályozás megfelel-e az Egyezményben írtaknak, és ennek függvényében milyen változtatások lennének indokoltak, így:

- szükség lenne-e a fiatalkorúak bíróságára?
- szükség lenne-e külön kódexre a fiatalkorúakra vonatkozóan?
- az életkori határok megfelelőek-e, indokolt-e ezeken változtatni?
- az eljárás nyilvánossága, a média felelőssége érvényesül-e?
- a szankciórendszer megfelelő-e, alkalmas-e az egyéniesítésre, és a nevelési célok érvényesítésére.

1. A fiatalkorúak bíróságáról, a külön kódex igényéről

„...az Egyezményben részes államok különösen gondoskodnak arról, hogy a (fiatalkorú) *ügyét késedelem nélkül illetékes, független és pártatlan hatóság vagy bíróság* a törvény értelmében igazságos eljárás során, ügyvédjének vagy egyéb tanácsadójának, valamint - hacsak különösen koránál vagy helyzeténél fogva ez nem mutatkozik ellentétesnek a gyermek mindenek felett álló érdekével - szüleinek vagy törvényes képviselőinek jelenlétében *bírálja el*;...

Az Egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, *hogy előmozdítsák különleges törvények és eljárások elfogadását, hatóságok és intézmények létrehozását a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermekek számára*”

Jelenleg ilyen külön bíróság nem létezik. Az ellene szóló legfőbb érv a bíróság egységessége, bár látható, hogy léteznek viszonylagos önállósággal rendelkező bíróságok, így a minden megyében működő Munkaügyi Bíróság, vagy a regionális módon szervezett – néhány megyei bíróságon eljáró – katonai tanácsok. Ezek tehát az első fokú ítélkezést illetően mindenképpen önálló egységek, még akkor is, ha a katonai tanácsok jogosultak egyéb ügyekben is ítélkezni.

A fiatalkorúak ügyeit a helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyekben a megyei bíróságok székhelyein működő városi bíróságok, a fővárosban pedig a Pesti Központi Kerületi Bíróság tárgyalja, míg a megyei hatáskörbe tartozó perekbe a megyei bíróság, illetve Budapesten a Fővárosi Bíróság jár el első fokon, mint a fiatalkorúak bírósága. Ezek azonban a fiatalkorúak mellett a felnőtt korúak (sok esetben soronkívüliséggel bíró) ügyeit is tárgyalják, – továbbá speciális eljárási határidők hiányában – csorbát szenved az időszerű ítélkezés követelménye.

A fiatalkorúak bírósága tárgyalhatná továbbá a fiatalkorúak ügyeivel összefüggő felnőtt korúak ügyeit is, ha az elkülönítés egyáltalán nem lehetséges, valamint a fiatal felnőtt korúak által elkövetett, és a kiskorúak sérelmére elkövetett egyéb bűncselekményeket is. Feltételezhetően – figyelemmel az ügyérkezés mennyiségére is – nem minden megyében, hanem csupán a táblabíróságok székhelyein lenne célszerű a fiatalkorúak bíróságainak felállítása.

A szervezeti változáson túl személyi változások is indokoltak. Jelenleg bárki lehet a fiatalkorúak bírója, semmilyen speciális tudást, képzettséget, ismeretet nem vár el a kijelölésre hatáskörrel rendelkező Országos Igazságszolgáltatási Tanács. Különösképpen igaz ez a magasabb szintű fellebbviteli bíróságok esetében, ahol a tanácsokban sok esetben olyan bírók kerülnek döntési helyzetbe, akik korábban e területre vonatkozóan semmilyen tapasztalatot nem szereztek. Álláspontom szerint olyan képzés bevezetésére lenne szükség, melynek keretében a fiatalkorúak ügyeit tárgyaló bírók, ügyészek, de akár az ilyen ügyekben eljáró védők, valamint az ilyen ügyeket vizsgáló rendőrök is speciális szakmai ismereteket, módszereket

tanulhatnának, melynek keretében helye lehetne pszichológia, nevelés-módszertani, kriminalisztikai oktatásnak egyaránt. Ez történhetne valamelyik jogi karon szakjogász-képzés formájában, de e területen – a továbbképzést illetően – szerepet kaphatna a Magyar Bíróképző Akadémia is.

A fiatalkorúak bíróságának a hivatásos tanácselnökön kívül az egyik tagja pedagógus, a harmadik tagja jelenleg bárki lehet. Ezen is célszerű lenne változtatni. A harmadik tagként leginkább gyermekvédelmi szakember jelenlétét látnám indokoltnak. A fellebbviteli bíróságokon már csupán azt követeli meg a jogszabály, hogy az egyik bíró fiatalkorúak ügyekre kijelölt legyen, míg a Legfelsőbb Bíróságon még ezen szabály sem érvényesül. A jelenlegi megoldások nem állnak összhangban az Egyezményben foglaltakkal, és a változtatás (ami részbeni visszatérést jelentene a XX. század első felében alkalmazott magyar igazságszolgáltatási rendszerhez)¹⁴³ azért is indokolt lehetne, mert az önálló fiatalkorúak ügyészsége, bírósága, rendőrsége egymással is hatékonyabban tudna együttműködni a nevelési célok megvalósítása érdekében.

A jelenlegi megoldás szerint a Btk. illetve a Be. külön fejezetben szabályozza a fiatalkorúakra vonatkozó eljárásokat, modellül tekintve az általános normákat, a külön fejezetekben csupán néhány – bár kétségkívül nem jelentéktelen – kivétel fogalmazódik meg. Az igazságügyért felelős minisztériumban folyt kodifikációs munka során 2006-ban Ligeti Katalin új koncepciót és jogszabály-tervezetet készített a fiatalkorúak igazságszolgáltatására vonatkozóan. Ez a magas színvonalú mű alapját képezhetné egy új önálló kódexnek.

A változtatást igénylő normák közül most csak néhányra utalnék. Az anyagi jog területén a felelősség fokozatosságának elve érvényesülne, ami az életkorban előre haladva terjedne ki a cselekmények mind szélesebb körére. Ehhez igazodnak a szankciók is, melyek köre bővíthető lehetne további speciális a – fiatalkorúakra vonatkozó – jogkövetkezményekkel. Az eljárás során a legfontosabb követelmény az időszerűség biztosítása, ami mindenképpen speciális határidők kialakítását indokolná, úgy, hogy a szakszerűség és a törvényesség követelménye ne szenvedjen csorbát. A mediáció sem korlátozódna az első fokú eljárásra, erre még a büntetés végrehajtási szakaszában is lehetőséget adódna. Ennek függvényében lehetne

¹⁴³ Az ehhez kapcsolódó kritikai észrevételeket lásd: Lévay Miklós „Az első büntető novella fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezései” (Jogtörténeti Szemle, 2008. évi 4. szám, 28-32. oldal)

dönteni a feltételes szabadságra bocsátás, vagy a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás esetleges korábbi időpontjáról.

A fiatalkorúak külön kódexébe tartozhatnának a speciális anyagi jogi-, eljárásjogi-, büntetés-végrehajtási normák, a gyermekvédelmi szankciók, továbbá a fiatalkorúakkal kapcsolatos szabálysértési joganyag is. A büntetőjogi felelősségre vonatkozó alapvető elveket és normákat már a középiskolákban is oktatni lehetne, ezáltal is segítve a felnövekvő nemzedék jogkövető magatartásra való nevelését.

A nyomozati szakaszra vonatkozóan – bűnmegelőzési célból is – szükségesnek tartanám ideiglenes (vagy előzetes) pártfogó felügyelet bevezetését. Ez annyit jelentene, hogy az első kihallgatást követően a fiatalkorú részére a bíróság előzetes pártfogást rendelne el, és a kijelölt pártfogó felügyelő figyelemmel kísérné a terhelt további életvezetését, kevésbé ellenőrző, inkább segítő jelleggel. Az ilyen pártfogó azután a bíróság előtti eljárásban sokkal megalapozottabban készíthetne véleményt, és adott esetben indítványtételi joggal segítené a bíróságot a megfelelő szankció kiválasztásában is. Ezzel kapcsolatban ellenérvéként vethető fel, hogy egy ilyen intézkedés prejudikálást jelentene. Ez azonban nem helytálló, hiszen ennél szigorúbb és súlyosabb, tényleges joghátrányt jelent pl. az előzetes letartóztatás, a házi őrizet vagy lakhelyelhagyási tilalom, miközben ezek alkotmányos büntetőeljárású kényszerintézkedéseknek minősülnek. Az ideiglenes vagy előzetes pártfogó felügyelet miközben tényleges joghátrányt nem okozna, ugyanakkor jelentős további bűnmegelőző hatása lehetne.

2. Az életkori határokról

*„olyan legalacsonyabb életkort állapítsanak meg,
amelyen alul a gyermekkel szemben
bűncselekmény elkövetésének vélelme kizárt”*

A jelenlegi szabályok szerint egy születésnap mindent eldönt. Ez olyan abszurd helyzeteket is eredményez, hogy a gyermekkorúként elkövetett minősített emberölés is büntetlen marad, míg a büntethetőség alsó korhatárát éppen betöltött fiatalkorúval szemben ugyanazon cselekményért akár tíz évig terjedő fiatalkorúak börtöne büntetés is kiszabható. Nem élezném ki a kérdést arra, hogy a büntethetőségi korhatár leszállítása indokolt-e. Ehelyett az átmenet, a fokozatosság és az egyéniesítés elveinek érvényesülését

szorgalmazom. Következésképpen nem egyszerűen a *büntethetőségi*, hanem a *felelősségi* korhatárok leszállítását tartanám elfogadhatónak. Ehhez azonban végiggondolandó az is, hogy a gyermekkorú hogyan válik/válhat felelőssé, honnan ismeri meg, ki tanítja meg neki, hogy mi a bűn, és annak megvalósítása milyen következményekkel járhat.

Utalok arra is, hogy a fiatalkorúak erőszakos cselekedeteinek áldozatai jellemzően gyermekkorúak, nők, rokkant, illetve idős – azaz olyan – személyek, akik maguk is egyébként védelemre szorulnak. A gyermekvédelem ez esetben nem csupán a gyermek elkövetők, hanem a gyermek áldozatok védelmét is jelentené.

A korábban kifejtett állásponantomat fenntartva: megoldást kell találni a kiemelkedő tárgyi súlyú, élet elleni cselekményeket tizenkettedik életévük betöltése után elkövetett kiskorúak szigorúbb szankcionálására, a felismerési-beszámítási képesség körültekintőbb vizsgálatára, a fiatal felnőtt-korúakra vonatkozó szabályoknak a kiskorúak büntetőjogához közelítésére.

Mivel népszavazási kezdeményezés¹⁴⁴ indult a büntethetőségi korhatár tizenkettő évre történő leszállításra, ezért szükséges rámutatni arra, hogy helyesebb lenne, ha ebben a kérdésben szakmai és nem a laikus szempontok érvényesülnének, ugyanis a rendszer egyik elemét nem szabad külön kiemelve megszavaztatni, mert legalább ennyire fontos, hogy

- miért (milyen célból és milyen cselekményekért) és
- hogyan (milyen módon) büntessünk.

Ez utóbbiak pedig nem egyszerűen (igen/nem eldöntéssel) megválaszolható kérdések, hanem sokkal összetettebbek, melyekre csak szakmai ismeretek, szempontok, elvek alapján lehet elfogadható és komplex választ adni.

¹⁴⁴ 632/2010. OVB határozat - J. Cs. magánszemély által benyújtott országos népszavazási kezdeményezés tárgyában: „Egyetért-e Ön azzal, hogy büntetőeljárásokban a büntethetőség alsó korhatára 12 év legyen?”

3. Az eljárás nyilvánossága

*„mindaddig ártatlannak tekintsék,
ameddig bűnösségét a törvény szerint
be nem bizonyították”*

*„magánéletét teljes mértékben
tartsák tiszteletben az
eljárás minden szakaszában”*

A bírósági eljárás nyilvánosságának elve és a fiatalkorú magánélete tiszteletben tartásának követelménye összeütközésbe kerül, és végiggondolandó, hogy a reform keretében milyen változtatások lennének szükségesek.

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága aggodalmát fejezte ki a magánélethez való jog megsértése miatt a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásban, és teljes körű védelmet javasolt.¹⁴⁵ Az egyezményhez írt Kommentár szerint: „nem tehető közzé olyan információ, amely beazonosíthatóvá teszi a gyermekkorú elkövető személyazonosságát, mert ez megbélyegezheti és hatással lehet arra, ha később tanulni szeretne, lakhatást vagy munkát akar szerezni, vagy biztonságban akar élni. A magánélethez való jog egyben azt is jelenti, hogy a gyermekkorú elkövetőkkel kapcsolatos aktákat szigorúan bizalmasan kell kezelni és a harmadik felek elől el kell zárni, kivéve a nyomozásban, az ítélethozatalban vagy az ügy lezárásban közvetlenül érintetteket. A megbélyegzés és/vagy az előítéletek elkerülése érdekében a gyermekkorú elkövetők aktáit később nem használhatják fel az egyazon elkövetővel kapcsolatos felnőtt eljárásokban vagy a későbbi büntetések szigorítása céljából”.

4. A szankciórendszer reformjának szükségessége

E körben az vizsgálendő, hogy a jelenlegi felelősségi rendszer megfelelő-e, alkalmas-e az egyéniesítésre, és a nevelési célok érvényesítésére. Álláspontom szerint alapvetően megfelel a nemzetközi normáknak, ám bizonyos részeiben továbbfejlesztésre szorul, és a fokozatosság követelményét az eddigi gyakorlatnál még sokkal határozottabban lenne szükséges érvényesíteni az

¹⁴⁵ Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához (Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, Budapest, 2009., szerk. Herczog Mária, 432. oldal)

életkorokhoz igazodóan mint a felelősség, mint a jogkövetkezmények meghatározást illetően.

Éppen a szabálysértési törvény legutóbbi módosítása¹⁴⁶ kapcsán vált igazán érezhetővé a szankciórendszer ellentmondásossága. Ennek következtében ugyanis kis értékű tulajdon elleni deliktumok miatt is sok esetben kötelező jelleggel csak elzárás büntetés szabható ki, míg akár élet elleni cselekmények is mód van szabadságelvonnással nem járó intézkedés alkalmazására. Ez utóbbival a magam részéről egyetértek. De ez is arra mutat rá, hogy nem helyes a gyermekvédelmi, a szabálysértési és büntetőjogi jogkövetkezményeket ennyire elkülönülten szabályozni és alkalmazni, hanem egységes „kiskorúak joga” keretében a szankciókat egymásra épülve úgy kellene meghatározni, hogy a nevelési cél mindvégig érvényesülhessen, ugyanakkor eleget kell tenni a fokozatosság, az arányosság és egyéniesítés követelményeinek is.

A módosítás előtti szabályok nem voltak megfelelőek, ugyanis a két büntetés (elzárás és pénzbírság) közül ez utóbbi csak az önálló jövedelemmel rendelkező fiatalkorúval szemben volt kiszabható, márpedig ez általában nem jellemző erre a korosztályra, mindezen túl meg nem fizetés esetén sem volt lehetőség elzárásra való átváltoztatásra. Következésképpen a módosítás iránti igény érthető volt, de az elzárás bevezetésén túl (vagy éppen ehelyett) indokolt lett volna egyéb, nevelő jellegű szankciók (pl. felfüggesztett elzárás, próbára bocsátás, pártfogó felügyelet stb.) bevezetése.

A Gyermekjogi Egyezmény 37. cikk b) pontja szerint az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermek őrizetben tartása vagy letartóztatása, vagy vele szemben szabadságvesztés-büntetés kiszabása a törvény értelmében csak végső eszközként legyen alkalmazható a lehető legrövidebb időtartammal. A 40/33. ENSZ minimum – Követelmény szabályai a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszeréről („A Pekingi szabályok”) 19. szakasza szerint: „A fiatalkorú zárt intézményben való elhelyezése mindig csak utolsó intézkedés legyen és csak a legrövidebb időtartamra történjen.” Az e szakaszhoz írt kommentár is utal arra a számos káros hatásra, ami a zárt intézetekben történő elhelyezés esetén éri a fiatalkorút, amit a nevelők részéről való legemberségesebb bánásmód sem képes kiegyenlíteni. A Pekingi szabályok ezért e tekintetben kettős követelményt tartalmaznak: a szabadságvesztés csak a legvégső szankció

¹⁴⁶ 2010. évi LXXXVI. törvény a közbiztonság javítása érdekében szükséges egyes törvénymódosításokról

lehet, és a lehető legrövidebb ideig tarthat. A Btk. idevonatkozó rendelkezése az Egyezményel és a minimum-követelményekkel is összhangban van, amikor akként rendelkezik, hogy „szabadságelvonással járó intézkedést alkalmazni, vagy büntetést kiszabni csak akkor lehet, ha az intézkedés vagy a büntetés célja más módon nem érhető el”¹⁴⁷. Ezeket a szabályokat azonban figyelmen kívül hagyták a szabálysértési törvény módosítása kapcsán.

5. Összegzés és javaslatok

A Gyermekjogi Egyezmény, valamint a nemzetközi ajánlások érvényesülésével kapcsolatban megfogalmazott kritikai észrevételek, a szabálysértési kódex módosítása és a népszavazási kezdeményezés együttesen annak szükségességére utal, hogy kiskorúak igazságszolgáltatása területén alapvető reformra lenne szükség. A felgyorsulóban lévő büntető kodifikációs munka keretében indokoltnak mutatkozna egy olyan albizottság létrehozása, amelyik kifejezetten a fiatalokorra vonatkozó szervezeti és normatív kérdésekkel foglalkozna.

Mindezek alapján javaslatot teszek a fiatalokorra törvényszékének felállítására.

Ennek indoka, hogy a jelenlegi megoldás (a rendes bíróságok bírói bizonyos napokon, mint a fiatalokorra bírói járnak el) több okból kifogásolható:

- nincs összhangban a nemzetközi normákkal;
- nem biztosítható az időszerűség és a szakszerűség;
- Magyarországon van történelmi hagyománya a fiatalokorra külön bíróságainak (1908-1950 közötti időszak);
- Európában több országban és pl. USA-ban is léteznek ilyen bíróságok.

Vizsgálandó:

- megyénként hány ügy van, külön elemezve a vegyes (fiatalokorra és felnőtt egy eljárásban) ügyeket, valamint a fiatal felnőtt korúak (ide csak a 20 év alatti elkövetőket értve) által elkövetett cselekményeket;
- mennyi az időtartama az eljárásnak (meglapozott gyanú közlése – vádemelés - jogerős bírósági határozat);

¹⁴⁷ Btk. 108.§ (3) bek.

- megyénként hány fiataalkorúak ügyire kijelölt bíró van;
- az Országos Igazságszolgáltatási Tanács figyelembe vesz-e bármit is a kijelölésnél (vagy ez valóban teljesen formálisan történik)?

A fiataalkorúak törvényszéke hatáskörébe tartozna

- a fiataalkorúak által elkövetett (jelenleg helyi illetve megyei hatáskörbe tartozó) valamennyi ügy;
- a vegyes ügyek (fiataalkorú és felnőtt korú által elkövetett), ha a büntetőjogi felelősség csak együttes eljárásban dönthető el (változtatni indokolt az eddigi egyesítési gyakorlaton);
- a kiskorú sérelmére elkövetett cselekmények közül a kiskorú veszélyeztetése, de adott esetben valamennyi (vagy legalább az erőszak alkalmazásával megvalósult) ügy;
- esetleg a fiatal felnőtt korúak által elkövetett cselekmények;
- több megyére kiterjedő illetékességgel működne, pl. a táblabíróságok székhelyein, tehát az országban öt fiataalkorúak törvényszékének felállítása tűnik indokoltnak;
- végiggondolandó, hogy I. és II. fokú (fellebbviteli) bíróságként is működhetne.

A megvalósítás nem kívánna különösebb anyagi ráfordítást, működtethető lenne a jelenlegi épületekben, nem indokolt új bírók kinevezése sem, csak a jelenlegi bírói karból történne átcsoportosítás, ennek azonban feltétele lenne – esetleg később teljesítendő követelményként megfogalmazva – speciális ismeretek elsajátítása.

A fiataalkorúak törvényszékének felállása hatással lehetne a nyomozó hatóságokra és az ügyészségekre is, újra működhetne a fiataalkorúak rendőrsége és az ügyészség is ismét egységes fiataalkorúak ügyészi szerveit hozhatná létre.